

DARI KOTA AIR KE PERKAMPUNGAN SETINGGAN: SATU KAJIAN TENTANG SEJARAH PERKEMBANGAN PERKAMPUNGAN AIR DI SABAH 1750-1990

Mohammad Raduan Mohd. Ariff

Pengenalan

Kertas kerja ini seperti yang tertera pada tajuknya akan menjelaskan sejarah perkembangan perkampungan air di Sabah dari tahun 1750 hingga 1990. Penjelasan yang dibuat menggunakan pendekatan pelbagai disiplin, dan teras perbincangan mengikut tahap-tahap sejarah negeri Sabah itu sendiri. Pendekatan ini dibuat kerana merasakan fenomena perkampungan air yang wujud di Sabah hari ini, tidak mungkin difahami dengan baik sekiranya faktor sejarah diabaikan. Bagaimanapun yang lebih penting, di atas sebab-sebab keselamatan dan arus pembangunan yang begitu pesat melanda kawasan pantai hari ini, berkemungkinan besar di suatu masa nanti perkampungan-perkampungan air yang ada sekarang akan terhapus dari pandang darat negeri Sabah.

Perkampungan Air Di Zaman Kesultanan Sulu (1750-1880)

Perkampungan Air merupakan ciri yang lumrah di kawasan pinggir pantai Asia Tenggara Kepulauan. Pentempatan ini telah wujud di rantau ini sejak beberapa abad yang lalu. Pada tahun 1521 umpamanya, seorang pengembara Sepanyol Pigafetta telah mendeskripsikan pertempatan air di Brunei seperti berikut:

The city entirely built in salt water, except the houses of the king and certain chiefs. It contains twenty thousand hearts. The houses are all constructed of wood and built up from the ground on tall pillars. When the tide is high, woman go in boats trough the settlement selling articles necessary to mountain life.

Pada abad ke 18 pantai barat negeri Sabah merupakan sebahagian daripada wilayah Kesultanan Brunei dan pada masa yang sama sebahagian besar daripada pantai timur negeri itu menjadi wilayah takluk Kesultanan Sulu. Pusat pemerintahan Kesultanan Sulu terletak di Jolo iaitu di Pulau Maimbung, sementara wilayah takluknya di pantai timur Sabah ditadbir oleh datu-datu. Datu-datu ini terdiri daripada kerabat Sultan, yang memainkan peranan sebagai wakil Sultan. Mereka membuka penempatan di muara-muara sungai. Sungai merupakan satu-satunya penghubung kawasan pantai dengan kawasan pedalaman.

Wakil Sultan di muara-muara sungai merupakan kunci penghubung kuasa Sultan Sulu. Datu mempunyai kuasa yang sama seperti Sultan, tetapi di peringkat daerah. Dengan yang demikian datu mempunyai kuasa yang penuh kepada penduduk tempatan. Dalam soal kuasa ini sempadan tidak begitu penting, yang lebih penting ialah kuasa terhadap bilangan penduduk. Semakin besar bilangan penduduk di bawah kuasa seseorang datu maka semakin terserlah kekuatan datu tersebut. Daripada pusat pemerintahannya di muara sungai datu dan pengikut-pengikutnya mengkoordinasikan perdagangan pantai dan dalaman, mengutip ufti daripada penduduk setempat dan menguasai pergerakan puak-puak sungai. Hasil-hasil yang dipungut dari masa ke semasa diserahkan kepada Sultan di Jolo. Sultan akan memperuntukkan sebahagian daripada hasil tersebut kepada datu-datu yang terlibat.

Pada abad 18 telah terdapat beberapa buah penempatan di babagian pantai timur Pulau Borneo, antaranya seperti di muara-muara sungai Paitan, Sugut, Labuk, Kinabatangan dan Bulungan. Penempatan di muara-muara sungai Paitan, Sugut dan Labuk, di kuasai dan ditadbir oleh Sultan Mohammad Israel. Baginda mempunyai satu angkatan laut yang terdiri daripada 130 buah kapal besar. Angkatan laut ini merupakan kumpulan penyerang yang terdiri daripada orang-orang Iranun. Dengan kekuatan kumpulan penyerang ini, beberapa penempatan telah ditawan dan dibuka antaranya termasuklah penempatan di Tempasuk, di barat laut pantai Borneo. Untuk mentadbir penempatan baru ini, Sultan Sulu telah melantik kerabatnya yang terdekat iaitu Sherif Usman, sebagai wakil sultan. Sherif Usman menguasai perdagangan sekitar Marudu, Balabac dan selatan Palawan.

Anak Sherif Usman, iaitu Sherif Yassin belayar ke Sungai Labuk dan membuka penempatan di muara sungai itu. Dari sana beliau mengutip tol dan menghantar hasil ke Jolo dari tahun 1851 hingga tahun 1869. Pada tahun 1870, Sherif Yassin pergi ke Teluk Marudu dan membuka penempatan di Sungai Tandik di mana beliau memungut:

a considerable revenue in tortoise shells and pearls from the sea, and camphor, rattan, and beeswax from the interior every other year for the Sultan and himself as well.

Sementara itu Sherif Hussin, cucu kepada Sherif Usman yang berkahwin dengan anak Ketua Sungai Sugut, menjadi wakil Sultan di Sungai Sugut sehingga beliau meninggal dunia pada tahun 1886. Pada abad ke 19, orang-orang Taosug yang memerintah Kesultanan Sulu menanggapi kawasan Marudu sebagai:

....to be the most fruitful, populous, and valuable district on all Borneo. The principal town, Sungai Besar, was strategically situated at the entrance of Marudu Bay. Neighbouring settlements with smaller populations were Bawengun, Tandik, Malasingin, Sipuni, Kudat, Tambalulan, Pangilan and Malubang. These communities were inhabited by Muslim merchants and settlers who moved towards the coast from interior, attracted by the fish, tortoise shell, salt, cloth, porcelain, and metal utensils the Taussig offered in trade.

Selain daripada daerah Marudu, golongan aristokrat Taosug juga membuka penempatan di Teluk Sandakan dan di Sungai Kinabatangan. Penempatan yang terdapat di Teluk Sandakan pada abad ke 19, antara lainnya termasuklah di Towson Duyon, Loobukon, Domendung, Segalihud dan Tong Luly Luku. Penempatan aristokrat Taosug berhampiran muara Sungai Sandakan digambarkan seperti berikut:

The Chief is named tuan Abandool with a hundred Islams and there are many orang Idan in the interior parts. There is a small mud fort mounting 3 large guns, 5 smaller of brass, 30 rantakas, and 60 muskets. Its annual products, when the Sulo people come over in numbers and chosen to exert themselves are 50piculs of white bird's nest 200 piculs of black, of different qualities 3 piculs of champor first sort 3 piculs of wax, capis pearls in abundance, 5 catties yearly if looked for, and 50 piculs of tripang.

Sementara itu daerah Tirun yang terletak di pantai tenggara Pulau Borneo, tidak dikuasai oleh orang-orang Taosug. Daerah ini rainai didian-ii oleh orang-orang Bugis. Orang-orang Tidung yang memerintah daerah ini, menguasai muara sungai Sibuco, Sambakong dan Bulungun. Mereka mengadakan hubungan dengan pedagang-pedagang Taosug di Bulungun dan Berau. Menurut Warren:

Their islamized descendants, often chiefs or headmen, continued to function as principals in the barter trade between Taosug merchants from Sulu and non-Muslim forest people such as the Punan. The Sultanate relied on these chiefs as political agents to control the river trade and maintain Sulu's influence among the larger heterogeneous population at the frontier.

Penjelasan di atas membuktikan bahawa penempatan di muara-muara sungai di Borneo Utara pada abad ke 18 dan ke 19, adalah ditadbir dan dikuasai oleh golongan aristokrat Kesultanan Sulu, iaitu orang-orang Taosug. Golongan aristokrat ini mempunyai hubungan kekerabatan yang erat dengan Sultan Sulu yang bersemayam di Jolo. Sebagai wakil Sultan, dari muara sungai ini mereka mentadbir daerah masing-masing.

Penempatan yang didirikan di muara sungai ini adalah terdiri daripada perkampungan air yang besar. Di bahagian gigi pantai yang berhampiran dengan

tanah daratan dibina sebuah rumah datu yang besar dan serba lengkap. Di hadapan terdapat sebuah dewan seperti 'rumah bichara' yang digunakan untuk membicarakan hal-hal yang berhubung dengan pentadbiran negeri dengan pemimpin-pemimpin tempatan. Selain daripada itu dewan tersebut juga digunakan untuk majlis keraian, menyambut tetamu dan dijadikan juga sebagai tempat mentaksir cukai pedagang-pedagang yang ingin bemiaga di penempatan tersebut. Bermula dari dewan besar ini dibina sebuah pelantar yang lebar menganjur ke laut. Bahagian kiri dan kanan pelantar ini merupakan tempat tambatan kapal-kapal penyerang dan kapal-kapal dagang kepunyaan datu. Berhampiran dengan pelantar tersebut dibina gedong-gedong untuk menyimpan sumber laut seperti mutiara, sirip jerung, kulit penyu, tripang dan juga hasil-hasil hutan seperti rotan, sarang burung, kapor barus, cengkik, lilin dan sebagainya, yang telah dikumpul oleh hamba dan pengikut datu. Di tempat yang sama datu membina gedong-gedong untuk disewakan kepada golongan pedagang yang singgah di penempatan mereka. Kerja-kerja pembinaan bangunan yang dijelaskan di atas, pemungutan sumber laut dan hasil hutan, dan tugas-tugas perdagangan bagi pihak datu dijalankan oleh hamba 'banyaga' dan 'kiapangdilihan' serta pengikut-pengikut datu.

Di pelantar di atas akan disambungkan ran (catwalk) ke kawasan penempatan penduduk. Rumah-rumah penduduk dibina di sepanjang ran tersebut. Di bahagian penghujung setiap penjuru penempatan atau kampung air ini akan di bina kubu-kubu pertahanan yang dilengkapi dengan pelbagai jenis senjata dan menara kawalan. Semua binaan yang dijelaskan di atas dibina di atas permukaan air, kecuali rumah datu. Selain daripada rumah batu, masjid juga dibina di daratan. Masjid ini biasanya dibina di tempat yang lebih tinggi daripada tempat kediaman datu. Berhampiran dengan masjid tersebut akan disediakan sebuah kawasan tanah perkuburan untuk orang-orang Islam. Penduduk maritim walaupun hidup mereka dihabiskan di laut, namun begitu apabila mati dikebumikan di darat.

Penempatan air yang dijelaskan di atas, kebanyakannya telah musnah akibat dibakar atau diserang oleh pihak Inggeris dalam usaha menghapuskan 'lanun' dan amalan perhambaan di Borneo Utara sekitar tahun 1880an. Penempatan air tersebut tidak dibangunkan semula kerana pihak Inggeris dasar pentadbirannya berteraskan kepada ekonomi daratan dan bukannya ekonomi lautan.

Perkampungan Air Semasa Pentadbiran British North Borneo Chartered Company (1881-1941)

Ciri penempatan air di muara-muara sungai, wujud juga semasa Borneo Utara berada di bawah pentadbiran British North Borneo Chartered Company, tetapi dalam skala yang kecil. Ini kerana dalam usaha membawa keluar kayu balak untuk dieksport, muara sungai telah dijadikan sebagai 'log pond'. Pekerja-pekerja yang terlibat dalam usaha pengeksportan kayu balak, bagi memudahkan untuk berulang-alik ke tempat kerja telah membina perkampungan air berhampiran dengan 'log pond' tersebut. Apabila usaha mengeksploitasi kayu balak di sesuatu kawasan telah selesai, biasanya pekerja-pekerja balak tersebut tidak mahu berpindah ke tempat lain, tetapi mereka mengambil tindakan berubah kepada pekerjaan lain seperti menjadi petani, nelayan, berniaga atau menjadi buruh pelabuhan. Bekas 'log pond' tersebut telah dijadikan perkampungan oleh pembalok-pembalok tersebut dan generasi mereka seterusnya. Contoh perkampungan air yang berasal dari bekas 'log pond' ini antara lain dapat dilihat di Kampung Air di Kota Kinabalu, Kampung Bohara dan Kampung BDC (Borneo Development Corporation) di Sandakan, Kampung Panji dan Kampung Singgahmata di Lahad Datu, Kampung Tanjung Batu Laut di Tawau dan Kampung Pengkalan di Kunak.

Pentadbiran British North Borneo Chartered Company telah mengalihkan teras ekonomi negeri Sabah daripada ekonomi berasaskan lautan kepada ekonomi berasaskan daratan. Semasa pentadbiran syarikat tersebut, banyak kawasan negeri Sabah telah dibuka untuk tujuan penanaman tembakau, getah, kelapa, abaka, kopi, gambir hitam, padi dan juga untuk tujuan perlombongan emas dan arang batu. Untuk menjayakan usaha ekonomi di atas tenaga buruh yang ramai dari Benua China, Jawa dan Filipina telah di bawa masuk. Penghijrah masuk ini sebahagian besarnya tidak tinggal di kawasan pantai tetapi mendiami kawasan pedalaman negeri itu. Kemasukan buruh beramai-ramai ini telah menambah bilangan penduduk negeri Sabah secara drastik dari 67,062 orang pada tahun 1891 kepada 277,476 orang pada tahun 1931.

Pertambahan penduduk yang pesat ini secara tidak langsung telah memberi kesan kepada perkembangan perkampungan air di negeri Sabah. Penduduk yang ramai selain daripada menambah permintaan untuk beras sebagai makanan ruji, telah juga meningkatkan permintaan untuk ikan sebagai sumber protin. Dalam hal ini oleh kerana penduduk yang ada kebanyakan mereka terdiri daripada golongan buruh dan tinggal di kawasan pedalaman, maka komoditi perikanan yang diperlukan adalah terdiri daripada ikan kering dan ikan masin. Pada masa ini kemudahan bekalan air batu masih belum ada lagi.

Untuk menghasilkan jumlah ikan kering dan ikan masin yang begitu banyak, usaha menangkap ikan tidak boleh lagi diusahakan secara saradiri tetapi perlu berubah kepada komersial. Untuk itu golongan pemodal-pemodal Cina yang dahulunya menjalankan perdagangan sumber laut seperti tripang, kulit penyu, mutiara dan sirip jerung di antara Kepulauan Sulu dengan Benua China telah membuka pusat-pusat pemerosesan ikan kering dan ikan masin di kawasan pinggir pantai negeri Sabah. Secara umum pusat-pusat pemerosesan ini berada di kawasan-kawasan telukan berperairan cetek yang terlindung seperti di Telukan Brunei, Telukan Padas, Telukan Kimanis, Telukan Gaya, Telukan Ambong, Telukan Usukan, Telukan Agal, Telukan Marudu, Telukan Lung, Telukan Paitan, Telukan Labuk, Telukan Schomburgk, Telukan Sekong, Telukan Labad Datu dan Telukan Sibuko.

Pusat-pusat pemerosesan ikan kering dan ikan masin di atas telah menjadi 'growth pole' kawasan setempat dan menyediakan peluang pekerjaan kepada penduduk maritim. Nelayan menjadikan tempat ini sebagai tempat untuk menjual hasil tangkapan, sumber untuk mendapatkan peralatan dan keperluan perikanan secara kredit dan tempat meminjam wang apabila berlaku kesulitan. Sementara itu isteri dan anak-anak nelayan selalunya terlibat dalam kerja-kerja menggred, menyang, mencuci, menggaram, menjemur dan membungkus ikan. Di samping menjalankan perusahaan ikan kering dan ikan masin, pemodal-pemodal Cina di atas juga menjalankan pemiagaan barang-barang runcit bagi memenuhi permintaan penduduk setempat. Dengan kata lain tempat ini berperanan sebagai pusat pengumpul hasil perikanan dan pusat pengedar barangan dari luar. Dengan memainkan peranan seperti yang dijelaskan di atas, kawasan ini telah menarik penduduk maritim yang rata-ratanya bekerja sebagai nelayan untuk mendirikan perkampungan air di kawasan tersebut atau di kawasan yang berhampiran dengannya.

Perkampungan air yang berasal dari pusat perusahaan ikan kering dan ikan masin di atas, agak berbeza lokasinya daripada perkampungan air yang berasal dari 'log pond'. Lokasinya agak jauh dari muara sungai. Dari segi komposisi penduduk, didapati perkampungan air yang berasal dari pusat perusahaan ikan kering dan ikan masin ini hampir keseluruhannya didominasi oleh satu-satu suku kaum tertentu sahaja. Umpamanya, selain daripada sebilangan kecil orang-orang Cina yang berperanan sebagai pemodal dan peniaga, keseluruhan penduduk kampung itu terdiri daripada orang-orang Bajau yang bekerja sebagai nelayan. Sementara itu di kampung yang lain, sesebuah kampung didominasi oleh orang-orang Suluk, Ubian, Sungai, Kagayan, Balabak, Melayu, Iranun, Brunei, Bisaya, Kedayan, Tidong,

filanun, Bugis dan Cocos. Semua mereka beragama Islam. Perkampungan air yang berasal dari pusat perusahaan ikan kering dan ikan masin ini masih kekal hingga ke hari ini, sebagai perkampungan nelayan yang mengekalkan ciri-ciri pendominasian kaumnya.

Perkampungan Air Semasa Pentadbiran Jepun (1942-1945)

Perang Dunia Kedua telah memusnahkan dengan teruknya penempatan-penempatan pinggir pantai, khususnya bandar-bandar di muara sungai. Ini disebabkan serangan yang di lakukan oleh tentera Jepun dalam usaha menawan Borneo Utara pada tahun 1942, adalah dari laut. Semasa Jepun mendarat, hampir keseluruhan perkampungan air di muara-muara sungai telah terbakar. Penduduk hilang tempat tinggal dan punca pencarian. Kekasaran tindakan Jepun dalam mendapatkan buruh paksa bagi membangunkan pasarana dan pertahanan di Borneo Utara, telah menyebabkan penduduk negeri itu hidup dalam kebimbangan.

Pemodal-pemodal Cina terpaksa meninggalkan perusahaan mereka dan lari ke kawasan pedalaman kerana khatir dipaksa melibatkan diri dalam kerahan tenaga dan juga takut akan kezaliman tentera Jepun. Di kawasan pedalaman mereka menyertai kumpulan penentang Jepun di bawah pimpinan Albert Kwok Fen Nam. Akibat daripada itu, nelayan-nelayan yang bekerja dengan golongan pemodal atau tauke-tauke ikan hilang mata pencarian. Bagi nelayan pribumi sebilangan daripada mereka melarikan diri ke pulau-pulau di selatan Kepulauan Filipina dan menyertai gerakan anti-Jepun yang ditaja oleh Amerika, di bawah pimpinan Imam Sulu Marajukim dan Musah.

Demi untuk menjauhkan diri daripada tentera Jepun, sebahagian daripada nelayan telah melarikan diri ke pulau-pulau terpencil yang jauh dari pusat-pusat pentadbiran dan perdagangan. Di pulau-pulau ini mereka mendirikan perkampungan air yang baru, bersifat sementara. Bahan pembinaan rumah diperolehi daripada bahan-bahan dari kawasan persekitaran seperti kayu bertam, nibong, buluh, nipah dan sebagainya. Di perkampungan baru ini mereka mengamalkan cara hidup sara diri dengan menjalankan usaha menangkap ikan dan memungut hasil hutan.

Perkampungan Air Semasa Pentadbiran Crown Colony (1945-1963)

Pada tahun 1945, sekali lagi penempatan pinggir pantai Borneo Utara, khususnya di sekitar pelabuhan mengalami kemusnahan teruk. Ini disebabkan serangan yang dilakukan oleh Tentera Bersekutu di bawah pimpinan General Mac Arthur, untuk

membolehkan Kerajaan British memerintah Borneo Utara buat kali kedua, juga dilakukan dari laut.

Kehadiran semula pentadbiran British telah membawa keamanan di Borneo Utara. Penduduk yang lari ke hutan dan pulau-pulau terpencil semasa pemerintahan Jepun, kembali semula ke tempat asal mereka untuk meneruskan kegiatan masing-masing. Sebaik sahaja perang tamat, pentadbiran Crown Colony melalui 'Reconstruction and Development Plan 1948-1955' telah membangunkan semula Borneo Utara. Bagi memulihkan ekonomi, tumpuan yang lebih telah diberikan kepada pembangunan sistem perhubungan dan pengangkutan. Dengan pulih dan berkembangnya sistem perhubungan dan pengangkutan darat, air dan udara, ekonomi Borneo Utara dapat berjalan dengan lancar dan berkembang pesat. Modal, teknologi dan buruh dapat masuk dan mengalir ke dalam ekonomi wilayah ini dan keluaran sektor ekonomi Borneo Utara tanpa kesulitan dapat memasuki pasaran dunia.

Kepesatan pembangunan ekonomi di Borneo Utara, telah menarik lebih ramai penduduk untuk berhijrah ke negeri itu. Pertambahan penghijrah masuk yang ketara dari Benua China, Kepulauan Indonesia, Kepulauan Filipina, dan sebilangan kecil dari India, Pakistan dan Sri Lanka telah memesatkan pertambahan penduduk Borneo Utara. Semasa pentadbiran Crown Colony, penduduk Borneo Utara telah bertambah sebanyak 37.3% dari 331,000 orang pada tahun 1947 kepada 454,421 orang pada tahun 1960.

Penghijrah masuk ini kesemuanya membuat penempatan di daratan, kecuali suku kaum maritim dari Indonesia dan Filipina, dan sebilangan kecil orang-orang dari selatan Benua Cina. Kehadiran mereka telah menambah dan mengembangkan lagi perkampungan-perkampungan air yang baharu sahaja dipulihkan selepas perang. Semua perkampungan air yang ada masih tertumpu di muara sungai, biasanya berhampiran pelabuhan dan juga di perkampungan nelayan di sepanjang pantai. Dari segi komposisi kaum di dapati perkampungan air di muara-muara sungai didiami oleh suku kaum yang bercampur-campur. Sementara itu perkampungan air di tepi-tepi pantai yang keseluruhannya merupakan kampung nelayan, masih memperlihatkan ciri didominasi oleh satu-satu suku kaum tertentu. Walau suku kaum apa pun, mereka masih merupakan penganut-penganut ugama Islam.

Perkampungan Air Semasa Pentadbiran Kerajaan Malaysia (1963-1990)

Melalui pergabungan Malaysia, Sabah telah mencapai kemerdekaan pada tahun 1963. Ekonomi Sabah terus berkembang pesat dan banyak kawasan di negeri itu

telah dibangunkan. Perkembangan ekonomi yang pesat ini sekali lagi telah merangsang penduduk dari negara-negara jiran, seperti Kepulauan Indonesia dan Kepulauan Filipina berhijrah ke negeri itu untuk bekerja sebagai buruh ladang dan buruh industri. Mereka menjadi sumber tenaga buruh utama yang mendokong ekonomi Sabah. Dalam sektor perikanan bilangan mereka juga penting dan ramai. Ekoran dari perkembangan ekonomi tersebut, bilangan penduduk negeri Sabah telah bertambah sebanyak 223.49 %, dari 454,542 orang pada tahun 1960 kepada 1,470,400 orang pada tahun 1990.

Selain daripada kepesatan ekonomi, faktor ketidakstabilan ekonomi di negara jiran juga turut mempegamffi pertambahan bilangan penduduk dan seterusnya perkembangan perkampungan air di negeri Sabah. Pada pertengahan tahun 1960an, telah berlaku 'The Mindanao War' di selatan Filipina. Pergaduhan berlaku di antara penganut-penganut Ugama Kristian yang diwakili oleh kurnpulan 'The Illagas' dengan penganut-penganut Ugama Islam yang diwakili oleh kumpulan 'The Barracudas' dan kumpulan 'Blackshirts'. Pergaduhan ini telah mengorbankan banyak nyawa dan menyebabkan lebih dari 10,000 orang Islam jadi pelarian di Sabah. Mereka yang menjadi pelarian kebanyakannya terdiri daripada suku kaum Bajau dan Suluk.

Pada tahun 1972 di Filipina telah dilaksanakan pentadbiran mengikut Undang-undang Tentera. Corak pentadbiran sedemikian rupa tidak dapat diterima oleh penduduk Islam di selatan Filipina, yang menyebabkan mereka meninggalkan kampung halaman dan berhijrah ke Sabah.

Since 1972, they have been leaving their conflict - tern home land in the Southern Philippines and sailing across the Sulu Sea to Sabah.

Sabah menjadi pilihan kerana ia merupakan negeri terdekat dengan selatan Filipina. Perjalanan tidak memakan masa yang panjang dan kos perjalanan adalah rendah. Bagaimanapun sebab yang lebih relevan ialah penduduk di selatan Filipina dengan penduduk pantai negeri Sabah telah lama mempunyai hubungan persaudaraan, iaitu sejak dari zaman Kesultanan Sulu lagi. Hubungan persaudaraan ini diperkuatkan lagi dengan adanya hubungan perdagangan di antara penduduk dua buah wilayah ini.

Penghijrah masuk Filipina dengan mudah diterima oleh penduduk pantai di Sabah. Persamaan dari suku kaum, bahasa, budaya, pekerjaan dan ugama mempercepatkan proses penerimaan mereka. Selain daripada itu penghijrah masuk Filipina, di tempat asal mereka sememangnya tinggal di perkampungan air seperti yang dapat dilihat di Sitangkai, Bunggau, Siasi, Zamboanga, Sulu, Ubian, Basilan, Jolo, Patiaggi dan Tawi-Tawi. Cuaca dan persekitaran yang ada di tempat

asal mereka dengan di perkampungan air di Sabah hainpir serupa. Di atas sebab-sebab yang dijelaskan di atas menyebabkan ciri segregasi dan semangat perkauman yang begitu menebal dapat dilihat di perkampungan-perkampungan air di Sabah.

Penghijrah masuk Filipina yang berhijrah ke Sabah selepas tahun 1975, bukan disebabkan oleh faktor politik tetapi lebih disebabkan oleh faktor ekonomi. Mereka ingin mencari kekayaan di Sabah. Keadaan mereka sama seperti penghijrah masuk Bugis dari Bone, Wajo, Ujung Pandang, Palupo, Pinrang dan Pulau Salemo, Sulawesi. Penghijrah masuk Filipina dan Bugis ini, pada peringkat awal bekerja sebagai buruh pertanian, buruh industri, buruh perikanan dan juga buruh pembalakan. Setelah berjaya mengumpulkan sedikit modal dan sebilangan daripada mereka telah berjaya mendapat taraf kewarganegaraan, mereka mula menceburkan diri dalam bidang perniagaan. Mereka ini hampir keseluruhannya tinggal di perkampungan air, khususnya yang berhampiran dengan pusat-pusat bandar.

Tumpuan untuk tinggal di kawasan berhampiran dengan bandar menyebabkan kawasan perkampungan air menjadi kawasan sesak, kerana rumah yang dibina terlalu hampir di antara satu dengan yang lain. Pembinaan rumah di kawasan yang tepu atau padat di sesebuah kampung air, menyebabkan persekitaran kampung tersebut menjadi kotor dan kelihatan menjijikan. Keadaan begini menyebabkan banyak pihak menganggap perkampungan air di Sabah hari ini sebagai kawasan setinggan.

Selain daripada dianggap sebagai kawasan setinggan, perkampungan air juga dianggap sebagai 'black area'. Dikatakan pihak polis atau pihak berkuasa yang lain khuatir untuk masuk ke perkampungan air bagi menjalankan tugas mereka, kerana bimbang akan ancaman penduduk kampung tersebut. Sejauhmana pernyataan itu benar masih boleh diperdebatkan. Walau apa pun, suasana perkauman dan segregasi yang begim jelas, menyebabkan orang luar akan merasa begitu terasing dan kurang selamat ketika berada di perkampungan air di Sabah. Tambahan pula di kawasan perkampungan air ini banyak aktiviti-aktiviti yang menyalahi undang-undang negara dijalankan, seperti tempat menyimpan rokok dan batik yang diseludup dari Filipina dan Indonesia, tempat pengedaran dadah, penghidu gam, tempat perjudian, pelacuran dan banyak lagi gejala sosial yang tidak sihat.

Perlu diutarakan di sini, bukan semua penghijrah masuk Filipina dan Indonesia tertumpu kepada kawasan bandar. Bagi mereka yang masuk ke negara ini tanpa dokumen perjalanan yang sah dan khuatir akan didakwa oleh pihak berkuasa, mereka akan membina perkampungan air di tepi pulau-pulau yang agak jauh dari pusat bandar. Penempatan berhampiran pulau ini biasanya didominasi oleh satu-satu suku kaum tertentu, dan bekerja sebagai nelayan merupakan pekerjaan utama

penghuni perkampungan air tersebut.

Daripada penjelasan di atas dapat dilihat tahap-tahap perkembangan perkampungan air di Sabah, daripada sebuah petempatan golongan aristokrat menurun tarafnya kepada kawasan buruh pembalakan dan buruh pelabuhan, kampung nelayan dan akhir-akhir ini hanya sebagai kawasan setinggian sahaja.

Taburan dan Pola Penempatan Kampung Air Di Sabah Hari Ini

Berdasarkan kepada perangkaan pada tahun 1990, didapati di negeri Sabah terdapat sebanyak 239 buah kampung air yang mana 126 buah (52.7%) daripadanya terletak di pantai timur negeri Sabah dan bakinya sebanyak 113 buah lagi terletak di bahagian pantai barat negeri itu. Ini tidak menghairankan kerana negeri Sabah berpinggirkan Laut China Selatan di bahagian pantai barat, dan berpinggirkan Laut Sulu dan Laut Sulawesi di bahagian pantai utara dan pantai timur negeri itu. Sabah mempunyai pantai sepanjang 900 batu, yang menganjur dari Sungai Bengkulit di pantai barat hingga ke Sungai Sinosulan di pantai timur wilayah itu. Sifat wilayah ini yang sebahagian besar kawasannya bersempadankan laut, menjadikan petempatan kampung air sebagai satu keadaan yang lumrah di negeri itu.

Dilihat dari segi bilangan penduduk, di dapati seramai 139,985 orang atau pun 9.5% daripada jumlah penduduk negeri Sabah tinggal di perkampungan air. Sebahagian besar daripada penduduk tinggal di perkampungan-perkampungan air di Sandakan (24,657 orang), Semporna (23,298 orang), Tawau (18,838 orang), Kudat (15,349 orang) dan Papar (11,004 orang). Penduduk yang tinggal di perkampungan air di lima buah daerah ini berjumlah 93,146 orang atau pun 66.54% daripada jumlah keseluruhan.

Dari segi bilangan rumah, seperti yang ditunjukkan di Jadual 1, didapati di Sabah terdapat sebanyak 23,613 buah rumah dibina di perkampungan air. Sekiranya diambil purata isi rumah bagi setiap daerah, didapati secara purata sebuah rumah dihuni oleh 5.9 orang. Perangkaan ini agak besar dan boleh dianggap sesak, jika dibandingkan dengan saiz rumah di perkampungan air yang kebanyakannya adalah kecil iaitu bersaiz 20' hingga 30' panjang dan 10' hingga 20' lebar.

Jadual 2 menunjukkan komposisi penghuni kampung air di Sabah mengikut daerah. Daripada Jadual tersebut didapati kaum yang paling ramai mendiami kampung air ialah suku kaum Bajau seramai 55,921 orang atau pun 39.95% daripada jumlah, dan kemudiannya diikuti oleh suku kaum Suluk 29,290 orang (20.92%), Brunei 15,179 orang (10.84%) dan Melayu 9,812 orang (7.01%). Semua mereka adalah penduduk maritim. Lain-lain suku kaum masing-masing tidak

Jadual 1: Taburan Perkampungan Air Di Sabah Mengikut Daerah

Daerah	Bilangan Kampung	Bilangan Penduduk	Bilangan Rumah	Purata Isi Rumah
1. Pitas	16	3444	562	6.1
2. Kudat	44	15349	2853	5.4
3. Kota Marudu	4	1229	224	5.5
4. Kota Belud	7	3336	662	5.0
5. Tuaran	4	1349	280	4.8
6. Kota Kinabalu	6	5615	901	6.2
7. Penampang	5	6104	865	7.1
8. Papar	8	11004	1398	7.9
9. Beaufort	1	385	67	5.7
10. Kuala Penyu	13	7015	1163	6.0
11. Sipitang	5	4978	443	11.2
12. Beluran	21	6712	1146	5.9
13. Sandakan (Municipal Council)	35	24657	4370	5.6
14. Lahad Datu	10	6672	1139	5.9
15. Semporna	46	23298	3740	6.2
16. Tawau	14	18838	3780	5.0
Jumlah	239	139985	23613	5.9

Jadual 2: Komposisi Pendhuni Kampung Air Di Sabah Mengikut Daerah

Kaum	Daerah																Jumlah
	Pitas	Kudat	Kota Marudu	Kota Belud	Tuaran	Kota Kinabalu	Penampang	Papar	Beaufort	Kuala Penyu	Sipitang	Beluran	Sandakan	Lahad Datu	Sengehorna	Tawau	
Ubian	629	3521	-	669	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4819
Bajan	1702	5760	1010	1611	1349	2459	2701	1828	-	1114	-	3513	9948	5402	14677	2815	55921
Suluk	563	313	719	-	-	2541	-	-	-	-	-	512	11582	199	8621	4240	29290
Sungai	550	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	748	878	-	-	-	2176
Kagayan	-	843	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	505	-	-	-	1348
Isabak	-	189	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	189
Rungus	-	815	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	815
Melayu	-	2970	-	-	-	615	2787	1395	-	-	-	-	600	-	-	-	9811
Dusun	-	438	-	-	-	-	-	-	-	-	-	320	-	-	-	-	758
Iranan	-	-	-	1024	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1024
Kadazan	-	-	-	-	-	-	616	208	-	2186	-	319	-	-	-	-	3329
Ormei	-	-	-	-	-	-	-	7573	-	3715	3891	-	-	-	-	-	15179
Dicaya	-	-	-	-	-	-	-	-	385	-	-	-	-	-	-	-	385
Kelayan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1087	-	-	-	-	-	1087
Tidong	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1300	1144	-	-	-	5761
Ilauon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	870	-	-	870
Idahan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	201	-	-	201
Bugis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4297	4297
Maru	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	150	150
Cocos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2575	2575
Jumlah	3144	15349	1229	3336	1349	5615	6101	11004	385	7015	4978	6712	24657	6672	23298	18838	139985

mencapai lima peratus daripada jumlah.

Perangkaan dalam Jadual 2 juga memperlihatkan terdapatnya suku kaum pedalaman tinggal di perkampungan air di Sabah. Ciri sebegini tidak pernah wujud sebelum ini. Perkampungan air sebelum ini didominasi sepenuhnya oleh suku-suku kaum maritim. Dalam Jadual tersebut didapati orang-orang Rungus 815 orang (0.58%) tertumpu di perkampungan air di Kudat, suku kaum Dusun 758 orang (0.54%) di Kudat dan Beluran, suku kaum Murut 150 orang (0.11%) di Tawau, Idahan 201 orang (0.14%) di Lahad Datu, sementara suku kaum Kadazan 3329 orang (2.38%) taburannya lebih merata di pantai barat sekitar Penampang, Papar, Kuala Penyu dan terdapat sebilangan daripada mereka tinggal di Beluran.

Jadual tersebut juga memperlihatkan ciri suku kaum tertentu tinggal di daerah tertentu sahaja. Umpamanya, orang Bugis hanya tinggal di Tawau, Illanun di Lahad Datu, Kedayan di Sipitang, Bisaya di Beaufort, Iranun di Kota Belud, Balabak di Kudat, dan Cocos di Tawau. Sementara itu orang-orang Bajau dan Suluk didapati wujud hampir disetiap buah daerah.

Dilihat dari segi ugama di dapati 135,711 orang atau pun 96.95 % daripada jumlah penduduk kampung air adalah beragama Islam. Bakinya seramai 4,274 orang atau 3.05 % adalah beragama Kristian yang penganutnya terdiri suku kaum Kadazan, Dusun, Murut dan Rungus. Ini juga merupakan ciri baru dalam perkampungan air di Sabah, yang sebelum ini semua penduduk kampung air adalah beragama Islam.

Jadual 3 di bawah memperlihatkan data mengenai bilangan penghuni kampung air di negeri Sabah mengikut jenis pekerjaan. Daripada perangkaan dalam jadual tersebut di dapati seramai 107,693 orang (76.93%) bekerja sebagai nelayan, 17,744 orang (12.68%) petani, 9924 orang (7.10%) bekerja sebagai buruh, 2798 orang (2.00%) sebagai kakitangan kerajaan dan 1826 orang (1.30%) sebagai peniaga. Dengan melihat perangkaan tersebut, masih jelas lagi bahawa perkampungan air di Sabah merupakan tempat tinggal kaum nelayan. Perkampungan air yang didominasi oleh kaum nelayan ini dapat dilihat di semua daerah pantai di negeri itu.

Satu ciri yang menarik, perkampungan air pada masa ini telah didiami oleh golongan bukan nelayan. Daripada pemerhatian di dapati mereka yang bekerja sebagai petani, yang tinggal di kampung air kebanyakannya terdiri daripada orang-orang Bajau dan suku kaum pedalaman seperti Kadazan, Dusun, Murut dan Rungus. Orang-orang Bajau ini sebenarnya berasal dari golongan nelayan, namun begitu setelah memperolehi tanah daripada pihak kerajaan atau pun setelah berjaya membeli tanah sendiri mereka menukar pekerjaan daripada nelayan kepada petani.

Jadual 3: Bilangan Penghuni Kampung Air Mengikut Jenis Pekerjaan

Daerah	Jenis Pekerjaan				
	Nelayan	Buruh	Peniaga	Kakitangan Kerajaan	Petani
Pitas	3444	-	-	-	-
Kudat	14726	-	-	-	623
Kota Marudu	1229	-	-	-	-
Kota Belud	1667	-	-	-	1669
Tuaran	1349	-	-	-	-
Kota Kinabalu	2435	2766	79	335	-
Penampang	3683	-	719	1702	-
Papar	7455	-	-	761	2788
Beaufort	385	-	-	-	-
Kuala Penyu	4783	-	-	-	2232
Sipitang	4641	-	-	-	337
Beluran	5728	-	-	-	984
Sandakan	14480	5721	-	-	4456
Lahad Datu	6042	-	-	-	630
Semporna	21901	916	481	-	-
Tawau	13745	521	547	-	4025
Jumlah	107693	9924	1826	2798	17744

Sementara itu bagi kaum pedalaman pula, mereka sememangnya golongan petani. Oleh kerana kebun atau ladang pertanian mereka berhampiran dengan kaum Bajau, maka mereka telah membuat penempatan di kampung atau berhampiran kampung orang-orang Bajau. Jelas sekarang wujudnya keharmonian di antara penduduk maritim dengan penduduk pedalaman. Perkampungan mereka ini keseluruhannya terletak jauh dari pusat bandar.

Berhampiran dengan pusat bandar cirinya berlainan pula, perkampungan air selain daripada didiami oleh kaum nelayan, telah ditinggali oleh campuran penduduk yang terdiri dari buruh am, kakitangan kerajaan dari golongan bawahan dan peniaga-peniaga kecil. Mereka membina rumah di kampung air kerana kurang berkemampuan untuk membeli tanah di kawasan bandar yang begitu mahal harganya. Selain daripada itu sebilangan besar daripada mereka merupakan anak-anak nelayan yang tidak mahu meneruskan pekerjaan bapa mereka, tetapi berminat untuk melibatkan diri dalam sektor perkhidmatan awam. Buruh am dan peniaga-peniaga kecil pula, majoriti mereka merupakan pendatang-pendatang asing tanpa izin yang kebanyakannya berasal dari selatan Filipina. Ketiga-tiga golongan di atas biasanya membina rumah-rumah mereka di antara rumah-rumah sedia ada, yang biasanya bersaiz kecil iaitu sekitar 15' panjang dan 10' lebar. Ini menambahkan kesesakan perkampungan air di kawasan bandar seperti yang dapat dilihat sekitar Kota Kinabalu, Sandakan, Semporna, Tawau dan Papar.

Menyentuh dari segi morfologi, secara umum perkampungan air di Sabah dapat dikategorikan kepada tiga seperti berikut:

a. Perkampungan Air di Muara Sungai

Perkampungan air dalam kategori ini biasanya bersaiz besar, secara purata setiap kampung mempunyai lebih daripada 1,000 buah rumah. Pembinaan rumah bermula dari kawasan tebing sungai atau tepi pantai yang biasanya bersebelahan dengan pelabuhan, jeti atau tambatan. Rumah-rumah ini dibina di daratan dan bukannya di dalam air. Rumah-rumah ini merupakan deretan kedai yang pada masa yang sama dijadikan juga sebagai tempat tinggal. Penghuni deretan kedai ini biasanya terdiri daripada orang-orang Cina. Bagaimanapun di setengah-setengah tempat ditinggali oleh orang-orang Bugis, Bajau dan Suluk. Dari belakang deretan kedai ini, bermulanya kampung air yang sebenar.

Beberapa buah ran atau jambatan dibina menganjur ke laut. Penghuni kampung air membina rumah-rumah mereka di sepanjang jambatan tersebut. Rumah-rumah yang dibina disambungkan dengan jambatan utama secara melintang atau sejajar dengan jalan raya. Ini menghasilkan satu corak seperti dahan dan

ranting pokok. Setiap cabang kiri dan kanan jambatan tersebut, akan didiami oleh sekumpulan penduduk yang terdiri daripada suku kaum yang sama. Di cabang yang lain akan didiami oleh suku kaum yang lain pula. Dengan wujudnya keadaan sedemikian, memperlihatkan ciri segregasi yang jelas di perkampungan air.

Di permulaan cabang jambatan tersebut akan kelihatan rumah-rumah yang bahagian ruang hadapannya dijadikan sebagai kedai runcit. Kedai runcit tersebut juga menjadi tempat berkumpul penduduk dari suku kaum kawasan itu ketika waktu lapang. Di kedai itu selalunya diadakan ruang untuk bermain dam, karem, terup dan sebagainya. Penjaja-penjaja kueh yang biasanya terdiri daripada wanita dan kanak-kanak juga menjadikan pangkal cabang jambatan ini sebagai tempat beniaga. Bilangan kedai dan ruang penjaja ini semakin berkurangan, di kawasan rumah yang jauh dari pantai atau pangkal jambatan.

Dilihat dari segi bahan binaan dan saiz rumah, didapati rumah-rumah yang dibina berhampiran dengan pantai dan jambatan saiznya lebih besar sekitar 20' lebar dan 30' panjang. Bahan yang digunakan untuk membuat rumah terdiri daripada kayu belian untuk tiang, papan dan papan lapis untuk dinding, dan zink untuk atap. Ruang rumah terdiri daripada kaki lima, ruang tamu, ruang makan, dua atau tiga buah bilik tidur, dapur, tandas dan pelantar. Cara membina rumah masih kuat dipengaruhi oleh adat dan kepercayaan.

Semakin jauh sesebuah rumah dari pantai atau jambatan utama, maka saiznya semakin kecil, secara purata sekitar 10' lebar dan 15' panjang. Rumah ini dibina secara ringkas sahaja, yang mana atap dibuat daripada nipah, dinding daripada papan sayung atau buluh, sementara tiang dan pada kayu-kayu bakau atau bertam. Ruang rumah terdiri daripada sebuah bilik tidur yang merangkap ruang makan dan juga ruang tamu, dapur, tandas dan pelantar. Pembinaan rumah tidak begitu dipengaruhi oleh adat dan kepercayaan tradisional, tetapi lebih ditentukan oleh alam sekitar.

Dari segi tarikh pembinaan rumah didapati rumah-rumah yang berhampiran dengan pantai dan jambatan utama, telah dibina lebih awal iaitu lebih daripada 20 tahun. Sementara rumah-rumah yang jauh dari pantai adalah kemudian dibina, sekitar lima hingga sepuluh tahun kebelakangan ini. Rata-rata mereka adalah pendatang tanpa izin dari Filipina dan Indonesia.

Rumah-rumah di kampung air hampir keseluruhannya tiada kemudahan tandas moden. Penghuni membina tandas curah, dan najis dialirkan ke dalam laut. Begitu juga keadaanya dengan sampah sarap yang juga dibuang ke dalam laut. Ini menyebabkan kawasan persekitaran kampung itu kelihatan kotor, terutama di waktu air surut.

Rumah-rumah perkampungan air di muara sungai, sebahagian daripadanya mempunyai bekalan air paip. Air paip diperolehi dengan cara menyambungkan

paip daripada rumah-rumah yang dibina di pinggir pantai. Cara yang sama, iaitu penyambungan daripada rumah-rumah di pinggir pantai juga dilakukan bagi mendapatkan bekalan elektrik.

Bagi rumah-rumah yang jauh dari pantai, mereka mendapatkan bekalan air paip dengan cara membelinya daripada penduduk yang mempunyai bekalan air paip dengan kadar RM2.00 setin kerosin. Sementara itu bagi bekalan tenaga elektrik mereka perolehi daripada generator yang dibeli dan diurus kendali secara berkongsi.

Dari segi pentadbiran, perkampungan air ini mempunyai Ketua Kampung dan Penghulu yang dilantik oleh pihak Pejabat Daerah. Pada masa yang sama mereka juga mempunyai ketua suku kaum masing-masing, yang dilantik oleh penduduk kampung itu sendiri. Ketua Kampung dan Penghulu memainkan peranan sebagai lidah dan mata kerajaan. Selain daripada itu mereka juga memainkan peranan memanjangkan permohonan penduduk untuk membina rumah-rumah dan pada musim-musim tertentu membantu menyalurkan bantuan daripada pihak kerajaan atau calon-calon politik. Bantuan yang selalu diterima ialah pembinaan dan pembaikan jambatan. Sementara itu ketua-ketua suku kaum pula memainkan peranan sebagai pengatur majlis keraian, ugama, adat dan juga menyelesaikan masalah-masalah yang dihadapi penduduk dari masa ke semasa seperti pergaduhan, penceraiian dan sebagainya.

Di perkampungan air ini tidak terdapat sekolah, masjid, balai raya, kelinik, tempat riadah dan lain-lain bentuk kemudahan. Semua kemudahan di atas hanya terdapat di daratan berhampiran bandar terdekat dengan perkampungan air tersebut.

b. Perkampungan Air di Pinggir Pantai

Seperti perkampungan air di muara sungai, perkampungan air pinggir pantai juga dimulakan dengan deretan kedai di pinggir pantai. Dari belakang deretan kedai tersebut akan dibina jeti atau tambatan untuk keperluan kaum nelayan. Jeti atau tambatan tersebut akan dihubungkan dengan jalan raya di kampung itu. Di kiri dan kanan jeti tersebut akan dibina tempat pendaratan, pemerosesan, penggredan dan pembungkusan hasil perikanan; kilang air batu; tangki minyak; tempat baik pulih bot; tempat membaiki pukot; kedai alat ganti dan lain-lain keperluan industri perikanan. Daripada jeti beberapa batang jambatan akan dibina sejajar dengan pantai. Rumah-rumah akan dibina di kiri dan kanan jambatan, dan kemudiannya disambungkan kepada jambatan tersebut.

Rumah-rumah yang dibina dari segi saiz dan bahan binaan, hampir serupa dengan rumah-rumah yang ada di perkampungan air muara sungai. Bagaimanapun dari segi pembinaan, hampir keseluruhannya ditentukan oleh adat dan kepercayaan.

Perkampungan air pinggir pantai tidak mempunyai bekalan air paip, elektrik dan tandas moden, dan tidak juga mempunyai kemudahan sekolah, kelinik, balai raya dan sebagainya. Untuk mendapatkan kemudahan pelajaran, kesihatan dan sebagainya, penduduk kampung air perlu pergi ke kampung-kampung daratan yang berhampiran.

Dari segi pentadbiran kampung, setiap kampung mempunyai Ketua Kampung yang dilantik oleh pihak kerajaan. Tugas Ketua Kampung sama seperti yang telah dijelaskan sebelum ini. Di perkampungan ini tidak ada ketua suku kaum, kerana kebanyakan penghuni terdiri daripada suku kaum yang sama. Kelainan yang wujud, di sini terdapat ketua-ketua nelayan, yang biasanya terdiri daripada taikong-taikong bot. Ketua-ketua ini selain daripada menjadi ketua dalam bot masing-masing, kepimpinan mereka diperlukan juga dalam hal-hal yang berhubung dengan masyarakat kampung seperti menjadi penjamin, mengepalai kenduri-kendara, menyelesaikan masalah anak buah dan sebagainya.

c. Perkampungan Air di Pulau

Perkampungan air di pulau-pulau di Sabah merupakan pola baru yang hanya jelas kelihatan di awal tahun 1980an. Pola ini wujud setelah pihak berkuasa bertindak tegas dalam operasi menangkap pendatang-pendatang tanpa izin dari negara-negara jiran. Untuk memastikan keselamatan, pendatang-pendatang tanpa izin ini mengikut kaum masing-masing, mendirikan perkampungan air jauh daripada pusat bandar. Perkampungan yang dibina menghadap laut lepas, di kawasan yang banyak terdapat tumpukan batu karang. Hutan di belakang atau berhampiran kampung selalunya tidak diterokai untuk penempatan. Tindakan di atas diambil bagi memudahkan mereka mengetahui kehadiran pihak berkuasa. Selain daripada itu mereka sedar bahawa bot-bot peronda kerajaan tidak akan boleh menghampiri perkampungan mereka, kerana akan terhalang oleh tumpukan batu karang. Hutan di belakang kampung dijadikan tempat persembunyian apabila pihak kuasa datang menyelongkar kampung mereka.

Mereka yang tinggal di pulau-pulau ini kebanyakan mereka bekerja sebagai nelayan dan pedagang. Pedagang-pedagang ini menjalankan perdagangan di antara Sabah dengan Selatan Filipina. Dalam pada itu sebilangan daripada mereka terlibat dalam kegiatan penyeludupan rokok, batik, barang-barang runcit, mutiara, hasil kerja tangan, peralatan elektrik dan sebagainya.

Perkampungan air di pulau ini rata-ratanya bersaiz kecil, di mana bilangan rumah secara purata bagi setiap buah kampung kurang daripada 100 buah. Rumah-rumah yang dibina bersaiz kecil sekitar 15' lebar dan 20' panjang. Rumah yang dibina juga ringkas sahaja di mana atap dibina dari daun nipah, dinding dari buluh

atau bertam dan tiang dari kayu bakau. Ruang rumah terdiri daripada sebuah bilik tidur, dapur dan tandas. Pembinaan rumah lebih mementingkan ciri-ciri keselamatan daripada adat dan kepercayaan. Di antara sebuah rumah dengan yang lain bukan disambungkan oleh jambatan, tetapi disambungkan oleh dua atau tiga batang kayu pokok yang diikat.

Rumah-rumah kampung air di pulau ini tidak mempunyai bekalan air paip, bekalan letrik dan tandas moden. Penduduk mendapatkan bekalan air dari air hujan yang ditakung atau dari perigi yang digali di kawasan tanah daratan yang berhampiran. Penduduk menggunakan lampu pelita untuk menerangi rumah di waktu malam, dan menggunakan kayu api untuk memasak makanan harian. Seperti perkampungan air yang lain, najis juga dibuang terus ke dalam laut. Di kampung ini sesuai dengan sifatnya yang terpencil, tidak terdapat kemudahan pelajaran, kesihatan, hiburan dan lain-lain bentuk kemudahan.

Di perkampungan air ini tidak ada Ketua Kampung atau Penghulu yang dilantik oleh kerajaan. Ketua yang ada adalah terdiri daripada ketua suku kauin, yang biasanya dilantik daripada kalangan taikong bot atau pedagang-pedagang yang berjaya. Selain daripada itu terdapat juga ketua yang dilantik daripada ketua penyeludup. Ketua yang ada memainkan peranan menyelesaikan masalah anak buahnya seperti pergaduhan, kecurian, di tangkap oleh pihak berkuasa, keselamatan dan sebagainya.

Kesimpulan

Penempatan air telah wujud di Sabah sekurang-kurangnya sejak abad ke 18 lagi. Pada tempoh tersebut penempatan air merupakan kota air bagi golongan aristokrat Taosug, yang mentadbir wilayah-wilayah negeri ini dari muara-muara sungai. Selepas keruntuhan Kesultanan Sulu, wilayah Borneo Utara telah ditadbir oleh kuasa Barat di bawah British North Borneo Chartered Company. Pentadbiran syarikat ini telah mengubah landasan ekonomi daripada ekonomi maritim kepada ekonomi daratan, sekali gus telah mengalih perhatian tumpuan penduduk dari kawasan pinggir pantai ke kawasan pedalaman. Dengan kata lain penduduk setempat dan penduduk dari luar telah didaratkan. Bermula dari saat itu perkampungan air tidak lagi menjadi sentral, tetapi telah dipinggirkan. Begitu juga keadaannya dengan penduduk maritim yang terpinggir akibat pembangunan ekonomi dan penempatan di kawasan daratan.

Perkampungan air turun tarafnya dari tempat tinggal golongan aristokrat kepada tempat tinggal buruh industri pembalakan, buruh pelabuhan dan kemudiannya menjadi perkampungan nelayan. Selepas Sabah merdeka, kepesatan

pembangunan ekonomi telah menarik penduduk dari negara-negara jiran berhijrah ke negeri ini, sama ada secara sah atau sebaliknya. Lanjutan daripada kehadiran penghijrah masuk ini khususnya pendatang tanpa izin, telah mengembangkan saiz kampung air yang sedia ada dan pada masa yang sama telah menurunkan taraf kampung air kepada perkampungan setinggan. Selain daripada itu penghijrah-penghijrah masuk ini telah mencambahkan pertumbuhan kampung-kampung air yang baru di pulau-pulau terpencil.

Pertumbuhan dan perkembangan kampung air kebelakangan ini yang dikaitkan dengan pendatang tanpa izin dari selatan Filipina dan Indonesia telah menimbulkan kebimbangan banyak pihak. Antara perkara yang menyebabkan kebimbangan adalah kerana perkampungan ini selalu dikaitkan dengan aktiviti yang negatif seperti penagihan dadah, penghiduan gam, perjudian, pelacuran, sarang kongsi gelap, penyeludupan senjata api, rokok, batik dan lain-lain lagi. Selain daripada itu, oleh kerana kawasan ini serba kekurangan dari segi kemudahan awan dan fizikal yang sepatutnya, maka ia merupakan kawasan yang kotor kerana kawasan persekitarannya di penuhi dengan sampah sarap.

Persoalan yang lebih membiinbangkan kerana perkampungan air membenarkan wujudnya segregasi dan semangat perkauman yang begitu menebal. Dengan berlakunya keadaan sedemikian akan mengwujudkan garis pemisahan yang begitu ketara di antara penduduk maritim dengan penduduk tempatan negeri Sabah. Sejajar dengan itu akan menjelaskan lagi pemisahan antara suku-suku kaum di Sabah, umpamanya di antara orang-orang Bajau dengan orang-orang Suluk.

Semangat perkauman yang begitu kental telah mengwujudkan rasa ingin mendominasi sesuatu kawasan dan cuba meniadakan hak kaum lain. Ini terbukti seperti apa yang berlaku di Semporna pada masa ini di mana orang-orang Suluk cuba menguasai ekonomi daerah itu daripada peringkat pengeluaran hinggalah ke peringkat pemasaran. Perkara yang hampir serupa berlaku di kalangan orang-orang Bugis di Tawau. Semangat perkauman orang Suluk digambarkan seperti berikut:

Lupak Ini Lupak Tuhan, Hulak Ini Hulak Sin Kataan. Bisan Magdua Hulak In Bangsa Taosug Tattap Mahaldeka. Misan Malawa In Lupak Soog Ayaw Malawa In Bangsa Taosug. Dihili Kami Hak, Insyallah, Sabah Ini Gumgumun Namuh.²⁷

Nota Hujung:

1. Robert Nicole (ed.), *European Sources for History of The Sultanate of Brunei in the Sixteenth Century*, Muzium Brunei, Brunei, 1975, hal.10.
2. Gambaran mengenai kosmopolitan Jolo, sila lihat, Anne Lindsey Reber, "The Sulu World in The Eighteenth and Early Nineteenth Centuries: A Historiographical Problem in British

**Mohammad Raduan Mohd.Ariff- Dari Kota Air ke
Satu Kajian Tentang Sejarah Perkembangan Perkampungan**

49

Writings on Malay Piracy", Thesis M.A., Cornell University, 1966, (tidak diterbitkan), mikrofilem), hal.132-134.

3. Melvin Mednick, "Some Problems of Moro History and Political Organization", dalam Peter G. Gowing & Robert D. Mc Amis (ed.), *The Muslim Filipinos History, Society and Contemporary Problems*, Solidaridad Publishing House, Manila, 1974, hal.13.

4. J.F. Warren, *The Sulu Zone 1768-1898: The Dynamics of External Trade, Slavery, and Ethnicity in the Transformation of a Southeast Asian Maritime State*, Singapore University Press, Singapore, 1981, hal.76.

5. C.O. 874/71: Diari Pretyman, 14hb. Mei 1879

6. J. Hunt, "Some Particulars Relating to Sulo in the Archipelago of Felicia", dalam *Notice of the Indian Archipelago and Adjacent Countries*, disunting oleh J.H Moor, Singapore, 1837, hal.53.

7. *Ibid.*, hal.54.

8. J. F. Warren, *The Sulu Zone 1768-1898*, hal.85.

9. Disusun semula dari data *Population Census, North Borneo*, bagi tahun 1891 dan 1931.

10. Untuk mendapat penjelasan lanjut tentang bagaimana orang-orang Cina membuka kawasan baru untuk tujuan pemerosesan ikan kering dan ikan masin di Sabah, khususnya di Semporna, sila lihat J.F. Warren, "The North Borneo Chartered Company's Administration of The Bajau, 1878-1909", dalam *International Studies Southeast Asia Series*, NO.22, Ohio University Centre for International Studies, Athens, Ohio, 1971.

11. Penjelasan lanjut mengenai serangan tentera Jepun ke atas Borneo Utara sila lihat K. G. Tregonning, *A History of Modern Sabah*, University of Malaya Press, Kuala Lumpur, 1965, hal.213-216.

12. Cecilia Leong, *Sabah: The First 100 Years*, Percetakan Nan Yang Muda Sdn. Bhd., Kuala Lumpur, 1982, hal.172.

13. Penjelasan lanjut mengenai Albert Kwok Fen Nam sila lihat, Maxwell-Hall, *Kinabalu Guerrillas*, Chung Nam Printing Co., Kuching, 1949.

14. Untuk pemahaman yang lebih mendalam sila lihat K.G. Tregonning, *Op.cit.*, hal.217-222.

15. Untuk mendapat kefahaman lebih lanjut sila lihat K.G. Tregonning, *Op.cit.*, hal. 213-222.
16. Penjelasan lanjut mengenai Crown Colony, sila lihat Jeffery G. Kitingan & Gabriel William, "Development of Administrative System in Sabah, 1963-1988", dalam Jeffery G. Kitingan & Maximus J. Ongkili, *Sabah 25 Years, 1963-1988*, Institute for Development Studies (Sabah), Kota Kinabalu, 1989, hal. 153-162.
17. E.W. Ellison, "Reconstruction and Development Plan for North Borneo, 1948-1955", Jesselton, (tiada tarikh dan tidak diterbitkan), hal.17.
18. Abdul Samad Hadi, "Penyediaan dan Perkembangan Infrastruktur (Pasarani)" dalam Hairi Abdullah, Abdul Samad Hadi & Zulkifly Haji Mustapha (ed.), *Sabah: Perubahan dan Pembangunan*, Univesiti Kebangsaan Malaysia-Yayasan Sabah, Bangi, 1986, hal.172.
19. Disusun semula dari data yang diperolehi dari *North Borneo Annual Report, 1947-1960*.
20. Jabatan Perangkaan Malaysia, *Siaran Perangkaan Bulanan Julai 1990*, Kota Kinabalu, hal.12.
21. John R. Rogge, *Refugees: A Third World Dilemma*, Rowman & University of Manitoba, Manitoba, 1991, hal.225.
22. "The Storm Over Sabah", dalam *Asiaweek*, Asiaweek Ltd., Hong Kong, 3hb. Disember 1982, hal.25.
23. Keterangan lanjut mengenai proses penerimaan orang-orang Filipina di Sabah, sila lihat, Denny Sumito Ribut, "Penempatan Kampung Air:Kajian Kes Di Kampung Panji Lahad Datu, Sabah", Latihan Ilmiah, Jabatan Pegajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1994/1995.
24. Data-data yang dibincangkan di bawah ini berdasarkan kepada perangkaan yang diperolehi dan dikumpul dari Yayasan Sabah, Kota Kinabalu.
25. Owen Rutter, *British North Borneo: An Account of its History, Resources and Native Tribes*, Constable & Co. Ltd., London, 1922, hal.1.
26. Samasuddin Haj. Lawe, "Petempatan Di Perkampungan Air:Kajian Kes Di Kampung Pangkalan, Kunak, Sabah", Latihan Ilmiah, Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera & Sains Sosial, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1994/1995, hal.78-79.

***Mohammad Raduan Mohd.Ariff- Dari Kota Air ke
Satu Kajian Tentang Sejarah Perkembangan Perkampungan***

51

27. Hassan Bakil, "Penguasaan Orang-orang Taosug Dalam Industri Perikanan Di Sabah:Kajian Kes Di Daerah Perikanan Semporna, Sabah", Latihan Ilmiah, Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1995/96, hal.137.